

ОСОБЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО КОНТАКТУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

Значні здобутки та результати отримані психологами в юридичній психології та багатьох інших напрямках психології комунікацій, суттєво полегшують працю криміналіста при проведенні вербальних слідчих дій. Детальне опрацювання емпіричної бази вербальних слідчих дій, з різноманітними процесуальними фігурами, дозволило виділити загальні закономірності їх проведення та деякі особливі тенденції проведення вербальної слідчої дії з тим чи іншим суб'єктом кримінального судочинства.

Завдяки дослідженням криміналістичної тактики та юридичної психології ми маємо здобутки з тактики проведення стадій вербальної слідчої дії, деякі рекомендації про слідчі дії з тим чи іншим суб'єктом допиту та інше. Тобто слідчий чи представник органу дізнання, знайомий з рекомендаціями «ЩО?» він має робити в тій чи іншій ситуації, але його знання з приводу «ЯК?» це робити залишилися поза увагою юридичної психології та криміналістичної тактики як згадка про недостатність опрацювання методів експрес-діагностики особистісних якостей одного з суб'єктів кримінально-процесуальної комунікації. Але оволодіння психотехніками комунікацій майбутніми працівниками ОВС є злосудною проблемою підготовки майбутніх правоохоронців.

У літературі з юридичної психології та криміналістичної тактики усталилась думка, що об'єктом аналізу при допиті є повідомлення словесне описування образів, уявлень, що сформувались на основі сприйняття злочину. Процес формування описуваного образу є складним психологічним процесом. впродовж якого на психіку людини впливають багато об'єктивних та суб'єктивних факторів. Як справедливо зазначає Єнікеев М.І. : « Словесний опис явища та саме явище не можуть повністю співпадати. Одні й ті самі слова, фрази на устах різних людей можуть мати різноманітний зміст, адже другосигнальне відображення дійсності якісно відрізняється від першосигнального відображення [1, с.451]».

Оскільки при допиті інформація здобувається не з матеріального об'єкту, а з сфери його вербально – узагальненого відображення оформлена в вигляді знаку, то в знакові має бути досліджена його суттєва сторона, тобто зміст вираженого знаком образу підлягає спеціальному виявленню, що і є предметом вивчення спеціальної науки – семіотики. Але встановлення того, що розуміється під трактованими суб'єктом поняттям, терміном складає основний зміст пізнавальної діяльності слідчого на допиті, у зв'язку з чим слідчий повинен володіти не лише загальноприйнятою мовою етнічної групи, а й розумітися на підсвідомих процесах, що циркулюють у психіці співбесідника, тобто діагностувати психологічний стан допитуваного, процеси згадування сприйнятої раніше інформації, конструювання образу, контролю мови та інше.

Людина сприймає інформацію за двома каналами: свідомо та підсвідомо. при цьому вербально передати вона може лише усвідомлену інформацію. Остання постійно знаходиться під сильним впливом підсвідомо циркулюючих латентних інформаційних процесів, пов'язаних з деякими особистісними позиціями індивіда, що визначають його вибірку чуттєвість до деяких сторін дійсності.

Встановлені процеси говорять про необхідність індивідуального підходу до допитуваного, який слідчий буде за своїми інтуїтивними припущеннями, без знання здобутків криміналістичної тактики, психології та досягнень окремих комунікаторів.

У найбільш загальному вигляді особистісні якості допитуваного визначаються такими взаємопов'язаними психічними особливостями:

- спрямованістю особистості, її ієрархічно організованою ціннісною системою:

- природно обумовленими особливостями психічної регуляції – темпераментом;

- стійкими, придбаними в соціальних умовах способами регуляції – характером;

- соціально-статусними психічними проявами.

Діагностувавши ціннісно – мотиваційну сферу особистості, ми можемо уявити можливу стратегію поведінки допитуваного індивіда на допиті, а також виявити «чуттєві зони». Тобто, ми знову повертаємося до встановленого нами запитання «ЩО РОБИТИ? « без найменшого натяку «ЯК РОБИТИ?»

За базу знань, достатніх для отримання слідчим чи представником органу дізнання орієнтуючої інформації про стан допитуваного, зміст термінів, що вживаються, достатньо володіння декількома методиками розпізнавання невербально переданої інформації та домінуючої репрезентативної системи внутрішнього досвіду, якою користується допитуваний. (Репрезентація – уявлення дечого в досвіді. Репрезентативна система – одна з систем сприйняття: візуальна (зорова), аудіальна (слухова), кінестична (чуттєво-рухова)).

Знання підсвідомих проявів ставлення людини до ситуації під час співбесіди допомагає знизити рівень емоційної напруги спілкування слідчого, працівника органу дізнання з викликаним на допит, та є підґрунтям застосування ряду продуктивних психотехнік комунікацій. Останні найбільш повно опрацьовані в практичній психотерапії «нової хвилі», нейро-лінгвістичному програмуванні (НЛП).

Здобутки психологів НЛП дозволяють, за уміння працювати з деякими психотехніками, встановлювати комунікативний контакт під час проведення слідчої дії, уникати розгортання конфліктної ситуації, та отримувати позитивні результати зі значною економією часу проведення вербальної слідчої дії.

Знаходження ідеального відображення про подію злочину в пам'яті допитуваного, в його «внутрішньому досвіді», вимагає від слідчого не лише отримати інформацію, що має значення для встановлення істини в кримінальній справі, але й вірно інтерпретувати отриману інформацію, діагностувати її правдивість. Встановити ж як людина звертається до свого внутрішнього досвіду, через яку репрезентаційну систему вона його трансформує і допомагає володіння зазначеними психотехніками.

У даному випадку НЛП, виходячи з досягнень загальної психології про побудову динамічних образів, моделей, відображаючих реальний образ світу, стверджує, що побудова моделі ведеться за домінування однієї з репрезентаційних систем: кінестичної – чуттєвої, аудіальної – слухової та візуальної – зорової. Про звернення до неї людина обов'язково сигналізує або рухами очей (окоруховими патернами), або словами попередниками.

Свідомий контроль рухів очей під час проведення вербальної слідчої дії розкриває перед слідчим не лише діагностику стану допитуваного, а й надає

йому можливості корегувати проведення слідчої дії, підлаштуватися до індивідуальності допитуваної особи та застосовуючи ряд «підстройок», уникнути конфліктної ситуації. Так, домінуючий рух очей за схемою право вгору та вліво униз, говорить про прихований уявний діалог допитуваного, зореве конструювання ситуації, яку він має згадати та присутність контролю вербально переданої інформації. Наявність цих прикмет підказує слідчому про надання завідомо неправдивих свідчень чи приховування важливих для слідства фактичних даних про подію злочину.

Серія так званих «підстроек» охоплює ряд психотехнік НЛП, які допомагають на підсвідомому рівні встановити комунікативний контакт та націлити допитувану особу на необхідність надання правдивих свідчень. Підсвідомий контакт, що виникає між слідчим та допитуваною особою, хоч і охоплює деякі елементи класичного гіпнозу (часткового, умовнорефлекторного, нав'язаного сну людини), але не позбавляє можливості допитуваного контролювати хід слідчої дії та власних відповідей на поставлені слідчим запитання, а лише створює сприятливий емоційний фон, нацлюючи на конструктивну співпрацю, незалежно від процесуального становища суб'єкта кримінального судочинства.

Психотехніки «підстройки», що умовно розподіляються на декілька груп, застосовуються комплексно. Найбільш розповсюджена класифікація охоплює:

1. Приєднання до пози (ехо – поза, ехо – жест, «згода тіл») – техніка застосування методу полягає в тому, що слідчий, особа, що проводить дізнання, «приймають позу власного тіла», що «віддзеркалює» позицію тіла співбесідника під час проведення вербальної слідчої дії.

Оскільки специфіка слідчої діяльності не дозволяє копіювати позицію тіла допитуваного повністю можливе застосування часткового «віддзеркалювання» пози тіла співбесідника.

Як зазначають практикуючі психологи, психотерапевти (С.Горін, Р. Бендлер, Д. Гриндер, А. Карелін) застосування прийому приєднання до пози викликає підсвідому згоду партнерів спілкування. В психотерапії така згода носить назву емпатії (співчуття).

Відсутність теоретичного підґрунтя в традиційних знаннях та пояснення протікання психо-фізіологічних з точки зору загальної психології, говорить про необхідність їх подальшого вивчення в психологічній науці. Застосування ж наявних технік «згоди тіл» з успіхом може використовуватись при проведенні допиту потерпілих, свідків та досягнення позитивного результату у допиті підозрюваного, обвинуваченого. Значний ефект застосування цього прийому полягає саме у встановленні комунікативного контакту, та подальшого його переходу в психологічний.

2. Приєднання до дихання та рухів – техніка використання методу полягає в диханні слідчого з аналогічною частотою та глибиною, з якою дихає співбесідник, та створенні уявлення згоди між слідчим та допитуваним.

Як зазначають вчені психологи (Р. Бендлер, Д. Гриндер, В.Сейтер), людина під час спілкування перебуває в одній з модальностей, що мають для неї домінуюче значення (кінестетична, візуальна та аудіальна модальності). Модальність визначається індивідуальними психологічними особливостями відчуття людини, задіяних в цьому процесі сенсорних рецепторів зору, слуху, рецепторів м'язів та вестибулярного апарату. Так, ведуча візуальна модаль-

ність характеризується домінуючим значенням інформації, що надходить через рецептори зору, аудіальна – слуху, кінестетична – м'язів і т.п.

Під час спілкування людина повідомляє про свою ведучу модальність рухами очей, словами попередниками та жестами. Для кінестиків характерна жестикуляція на рівні стегон, тазу, нахил голови в право. Аудіаліст скупо жестикулює на рівні грудей, та схиляє голову вліво. Жестикуляція візуаліста проходить на рівні обличчя, дещо вище чи дещо нижче.

При приєднанні до рухів більш важливим виступає рівень рухів, а не самі рухи. Віддзеркалення рівня усвідомлюється допитуваним менше ніж віддзеркалення жесту.

Знання про прояви цих модальностей надає слідчому ряд можливостей: краще розуміння допитуваного, ефективного, з точки зору лінгвістики, порядку побудови запитань, усуває підсвідому напругу допитуваного про відсутність розуміння та дозволяє оперативно вносити необхідні корекції в хід слідчої дії.

3. Приєднання до рухів очей та слів попередників – техніка застосування цього методу полягає в визначенні модальності внутрішнього досвіду допитуваного, перехід в цю модальність та встановлення уявлення згоди сторін, підсвідомого «розуміння» співбесідника.

4. Підстройка до інтонації

5. Підстройка до ведучої репрезентаційної системи.

Детальне вивчення та оволодіння навичками застосування психотехнік нейро-лінгвістичного програмування дозволить майбутнім працівникам ОВС встановлювати комунікативний контакт під час поведіння вербальних слідчих дій, уникати конфліктних ситуацій, провадити слідчі дії з найменшими витратами часу.

Список літератури:

1. Еникеев М.И. Основы общей и юридической психологии: Учебник для вузов. М., 1996.

*В.В. Задорожній, канд. філос. наук,
Б.П. Кривцун*

ЧИ ГОТОВИЙ НАШ ПРАВООХОРОНЕЦЬ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ ?

Комплексна програма вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції на 1999-2000 рр. передбачає підвищення ефективності роботи і поліпшення взаємодії всіх гілок влади, у тому числі органів внутрішніх справ. Серед передумов подальшого нарощування зусиль у боротьбі зі злочинністю однією з головних є підвищення авторитету ОВС. На вирішення цієї проблеми спрямовуються заходи по забезпеченню системи МВС України висококваліфікованими кадрами, які володіють професійними знаннями, загальною культурою.

Втілення зазначених якостей повинно стати мірою становлення людей до міліції, підвищити авторитет та довіру громадян до діяльності міліції. Тому кадрове забезпечення ОВС потребує докорінного покращення і в закладі освіти системи МВС значне місце. На наш погляд, існують ряд проблем в системі підготовки кадрів для органів внутрішніх справ, в зв'язку з чим